

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत् ॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥
 दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परि॒मितं॒ यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्।
 यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षां न॒स्तत्स॒हास॒दिति॑। तेषां॑
 कुरु॑क्षेत्रं वेदि॒रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो दक्षि॑णार्ध आसीत्।
 तूर्ध्न॑मुत्तरार्धः। प॒रीण॑ज्जघनार्धः। म॒खं उत्क॑रः ॥ १ ॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॑वं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत।
 तेनापा॑क्रामत्। तं दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑त्समा॒नाः।
 तस्या॑न्वागतस्य। स॒व्याद्ध॑नुरजायत। दक्षि॑णादिषवः।
 तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॒ण्यं ज॑न्म। य॒ज्ञज॑न्मा हि ॥ २ ॥

तमेक॑ऽ सन्तम्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देकमिषुध॒न्वि॒नम्।
 ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं॑
 मा सन्तं॑ ब॒हवो॑ नाभ्य॑धर्षिषुरिति। तस्य॑ सिष्मि॒याण॒स्य
 तेजो॑ऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑
 अभवन्। स्म॒याका॑ वै ना॒मैते॑ ॥ ३ ॥

तथ्स्मयाकांनाः स्मयाकृत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्यं
स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता
उपदीका अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्धयाम। यत्र
क्व च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र
क्व च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारंवृतः ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य
धनुर्विप्रवमाणः शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी
अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्।
यद्वा(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो
वीर्यमपप्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तृतं
देवतास्त्रेधा व्यगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं
दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन
यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्।
ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति।
तावब्रूतां वरं वृणावहे। ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति।

ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्।
यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो-
ऽरुन्धत। अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति।
य॒ज्ञस्यै॒व तच्छि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन
यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कं ज॑यति।
तस्मा॑दे॒ष आ॑श्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्कुरो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्त्सुत च॥ [१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ प्रसू॑त्यै। च॒तुर्गृ॑ही॒तेन॑ जुहोति। चतुष्पादः
प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति।
छन्दा॑सि दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑न्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं
व॑क्ष्याम॒ इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुर्गृही॒तम॑धारयन्। पु॒रोनु॒वाक्या॑यै
या॒ज्या॑यै॥८॥

दे॒वता॑यै वष॑ट्काराय। यच्च॑तुर्गृही॒तं जु॑होति। छन्दा॑स्यै॒व
तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति।
ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यं दी॑क्षितस्य॑ गृहा(३)इ न
हो॒त॒व्या(३)मि॑ति। ह॒विर्वै दी॑क्षितः। यञ्जु॑हुयात्। ह॒विष्कृ॑तं
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दध्यात्। यन्न जु॑हुयात्॥९॥

य॒ज्ञप॒रुरन्तरि॑यात्। यजु॑रे॒व वदे॑त्। न ह॒विष्कृतं॑ यज॑मानम॒ग्नौ
प्र॒दधा॑ति। न य॑ज्ञप॒रुरन्तरे॑ति। गा॒य॒त्री छ॒न्दाऽस्य॑त्य॒मन्य॑त।
तस्यै॑ वष॒ट्कारो॑ऽभ्य॒य्य शिरो॑ऽच्छि॒नत्। तस्यै॑ द्वे॒धा र॑सः
परा॑पतत्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रावि॑शत्। प॒शून्म॒र्धः। यः पृ॑थि॒वीं
प्रावि॑शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभव॑त्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। यत्खा॑दि॒र्यभि॒र्भ-
व॑ति। छ॒न्द॑सा॒मे॒व र॑से॒न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौ॑दु॒म्बरी॑।
ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वै॑ण॒वी।
तेजो॒ वै वेणुः॑॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वै॑क॒ङ्क॒ती। भा
ए॒वाव॑रु॒न्धे। दे॒वस्य॑ त्वा॒ सवि॑तुः प्र॑स॒व इत्य॑भि॒माद॑त्ते
प्र॒सू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यु॑
आ॒स्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॒ह यत्यै॑। वज्रं॑ इ॒व वा॒ ए॒षा।
यद॑भिः। अ॒भि॒र॒सि ना॒रि॒रसी॑त्या॒ह शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्व॒र॒कृद्दे॒वेभ्य॑ इत्या॒ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञकृद्दे॒वेभ्य॑
इति॑ वा॒वैत॑दा॒ह। उत्ति॑ष्ठ॒ ब्र॒ह्म॒णस्प॑त॒ इत्या॒ह। ब्र॒ह्म॒णै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽच्छै॑ति। प्रै॒तु ब्र॒ह्म॒णस्प॑ति॒रित्या॒ह। प्रेत्यै॑व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽच्छै॑ति। प्र॒ दे॒व्यै॒तु सू॒नृते॑त्या॒ह। य॒ज्ञो वै

सूनृता॥ अच्छा॑ वी॒रं न॒र्यं पु॒ङ्क्तिरा॑धस॒मित्या॑ह॥१३॥

पाङ्क्तो॑ हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह। दे॒वाने॒व य॑ज्ञ॒नियः॑
कुरु॑ते। दे॒वीं द्या॑वापृथि॒वी अ॒नु मे म॑सा॒थामि॑त्या॒ह।
आ॒भ्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। ऋ॒द्ध्यासं॑म॒द्य
म॒खस्य॑ शि॒र इत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। ऋ॒द्ध्यासं॑म॒द्य य॒ज्ञस्य॑
शि॒र इति॑ वावैतदा॑ह। म॒खाय॑ त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण
इत्या॑ह। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्धरति॥१४॥

त्रि॒ह॑रति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑
शि॒रः सम्भ॑रति। तृ॒ष्णीं च॑तुर्थ॑ ह॑रति। अ॒परि॑मितादे॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। मृ॒त्ख॒नाद॑ग्रे ह॑रति। तस्मा॑न्मृ॒त्ख॒नः
क॑रु॒ण्ये॒तरः। इ॒य॒त्य॒ग्रं आ॒सी॒रि॒त्या॑ह। अ॒स्यामे॒वाछं॑म्ब॒द्गारं॑
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। ऊ॒र्जं वा ए॒तं र॑सं पृथि॒व्या
उ॒प॒दी॒का उ॒द्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्व॒ल्मीक॑म्। यद्व॒ल्मीक॑व॒पा सं॒म्भारो॑ भव॑ति। ऊ॒र्जमे॒व र॑सं
पृथि॒व्या अ॒व॑रु॒न्धे। अथो॑ श्रो॒त्रमे॒व। श्रो॒त्रं ह्ये॒तत्पृथि॒व्याः।
यद्व॒ल्मीकः॑। अ॒ब॒धिरो॑ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑
वज्र॑मुद॑यच्छत्। स यत्र॑ यत्र॑ प॒राक्र॑मत॥१६॥

तन्नाद्धियत्। स पू॒तीक॑स्त॒म्बे परा॑क्रमत्। सोऽद्धियत्।
 सोऽब्र॑वीत्। ऊ॒तिं वै मे॑ धा॒ इति॑। तदू॒तीका॑नामू॒तीक॑त्वम्।
 यदू॒तीका॑ भव॑न्ति। य॒ज्ञायै॑वोतिं द॑धति। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि
 प्र॒जाप॑ते॒ रेत॒ इत्या॑ह। य ए॒व रसः॑ प॒शून्प्रावि॑शत्॥१७॥

तमे॒वाव॑रुन्धे। प॒ञ्चै॒ते स॑म्भा॒रा भ॑वन्ति। पा॒ङ्क्तो य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व
 य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः स॑म्भ॑रति। यद्वा॒म्याणां॑ प॒शूनां॑ च॒र्मणा॑
 स॒म्भर॑ेत्। ग्रा॒म्यान्प॒शूञ्छु॑चाऽर्प॑येत्। कृ॒ष्णाजि॑नेन॒ स॑म्भ॑रति।
 आ॒र॒ण्याने॒व प॒शूञ्छु॑चा॒र्पय॑ति। तस्मा॑त्स॒माव॑त्प॒शूनां॑
 प्र॒जाय॑मानानाम्॥१८॥

आ॒र॒ण्याः प॒शवः॑ कनी॑या॒सः। शु॒चा ह्यृ॑ताः। लो॒म॒तः
 स॑म्भ॑रति। अतो॒ ह्य॑स्य॒ मे॒ध्यम्। प॒रि॒गृ॒ह्या य॑न्ति।
 रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ब॒हवो॑ हर॑न्ति। अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधति।
 उद्ध॑ते॒ सिक॑तोपो॒प्ते परि॑श्रिते॒ निद॑धति॒ शान्त्यै॑। म॒द॒न्तीभि॑रु॒पं
 सृ॒जति॑॥१९॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रो॒त्वित्या॑ह।
 ब्रह्म॑णै॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। यद्वा॒म्याणां॑ पात्रा॑णां क॒पालैः॑
 स॒सृ॒जेत्। ग्रा॒म्याणि॑ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्म॒क॒पालैः॑

स०सृजति। ए॒तानि॒ वा अ॒नुपजीवनी॒यानि॑। तान्ये॒व
 शु॒चार्पय॑ति। शर्कराभिः स०सृजति धृत्यै॑। अथो॑ श॒न्त्वाय॑।
 अ॒ज॒लो॒मैः स०सृजति। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा।
 प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ स०सृजति। अथो॑ तेज॑सा। कृ॒ष्णाजि॒नस्य॑
 लो॒मभिः॑ स०सृजति। य॒ज्ञो वै कृ॒ष्णाजि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः
 स०सृजति॥ २०॥

याज्याये न जुहुयादविंशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविंशत् प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायाद्यै च॥

[२]

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्मव॒र्चसस्य॑ परि॑गृहीत्यै। न कु॒र्वन्नभि॑
 प्रा॑ण्यात्। यत्कु॒र्वन्नभि॑ प्रा॒ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॒चार्पये॑त्। अ॒प॒हाय॑
 प्रा॑णिति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं चाऽऽदि॒त्यं
 चा॒न्तरे॑यात्। यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्च॒र्मा स्या॑त्॥ २१॥

तस्मा॒न्नान्तरा॑य्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति।
 तेजो॑ वै वेणुः। तेजः॑ प्र॒व॒र्ग्यः। तेज॑सै॒व तेजः॑ सम॑र्धयति।
 म॒खस्य॑ शिरोऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः।
 यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥ २२॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॑ इत्या॑ह। य॒ज्ञस्य॑ ह्ये॒ते
 प॒दे। अथो॑ प्र॒ति॑ष्ठित्यै। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा छन्द॑सा करो॒मीत्या॑ह।

छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रयं इमे लोकाः।
एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति
व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्।
इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै
पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं
करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय।
वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो
वृषाऽश्वः। तस्य छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेजं
एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धौ
त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह।
सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः
पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ

ध्रुवस्त्वमित्याहुः प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः।
 यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याहुः।
 चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा
 भूत्यै त्वेत्याहुः। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ
 सुक्षितिः॥ २७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो
 प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन
 पर्यहामीत्याहुः। विशैवेन पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यहति। विशेति
 राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेन पर्यहति। पशुभिरिति वैश्यस्य।
 पशुभिरेवेन पर्यहति। असुर्य पात्रमनाच्छृणम्॥ २८॥

आच्छृणत्ति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति। परमं वा
 एतत्पयः। यदजक्षीरम्। परमेणैवेन पयसाऽऽच्छृणत्ति।
 यजुषा व्यावृत्त्यै। छन्दोभिराच्छृणत्ति। छन्दोभिर्वा एष
 क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याच्छृणत्ति। छन्धि
 वाचमित्याहुः। वाचमेवावरुन्धे। छन्ध्यूर्जमित्याहुः।
 ऊर्जमेवावरुन्धे। छन्धि हविरित्याहुः। हविरेवाकः।
 देव पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याहुः। यथायजुरेवैतत्॥ २९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्पितं छन्दारंसि निष्पत्युणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृण्वच्छन्दाः स्याच्छृणत्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हीत्याह। ए॒ष वा ए॒तर्हि॑
बृह॒स्पतिः॑। यद्व॒ह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ प्रच॑रति।
आ॒त्मनोऽना॑त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्याह। ए॒ता वा
ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ꣳ स॒मर्ध॑यति। म॒दन्तीभिः॑
प्रोक्ष॑ति। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॥ ३०॥

अ॒भिपूर्वं॑ प्रोक्ष॑ति। अ॒भिपूर्वमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः
प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि॒ यज्ञः॑। अथो॑ मे॒ध्यत्वाय॑। होताऽन्वा॑ह।
रक्ष॑साम॒पहत्यै॑। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ꣳ स॒न्तत्यै॑। त्रि॒ष्टुभः॑
स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥ ३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॑णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। स॒न्त॑त॒मन्वा॑ह।
प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य स॒न्तत्यै॑। अथो॑ रक्ष॑साम॒पहत्यै॑।
यत्प॑रि॒मिता॑ अनु॒ब्रूयात्। प॑रि॒मित॒मव॑रुन्धीत। अ॒प॑रि॒मिता॑
अन्वा॑ह। अ॒प॑रि॒मित॒स्याव॑रुद्धौ। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥ ३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ध्व॒ञ्जः। यन्मौ॒ञ्जो वे॒दो भ॑वति। ऊ॒र्जै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म॒र्धय॑ति। प्रा॒णा॒हुती॑र्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व
यज॑माने दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः

प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता
मध्वाऽनक्तित्याह॥३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपा-
स्यति। अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति।
देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति।
एतद्वर्हिर्ह्येषः॥३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेजं एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति।
सःसीदस्व महाः असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दर्शपूर्णमासयोः। अथ
कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः
खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्ठादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूधृष्याह। शीर्षत एव
यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां
दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्ठात्।
प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष
दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा
 भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे
 भूया मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचित
 इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
 यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो
 रश्मयः॥ ३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यं
 रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः
 पर्यूढः। तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्भ्रामणीः संजातैः
 पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्।
 यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश
 भवन्ति॥ ३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति
 त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति।
 तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याह
 व्यावृत्तै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति।
 अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः
 परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥ ३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागंतमसीति
धुवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनीति।
प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति।
त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। यत्रिः पुरीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह वा
अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः पुरीत्य न चतुर्थं
परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धुवित्राणि।
अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य
धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः
पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहेप उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापर्यन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समष्ट्यै द्वे च॥[४]

अग्निश्चा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह।
अग्निरेवैनं वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स

मां रुचि॒तो रोच॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा
 रु॒द्रैर्दक्षि॑ण॒तो रोच॒यतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑
 रु॒द्रैर्दक्षि॑ण॒तो रोच॒यति॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। स मां रुचि॒तो
 रोच॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयतु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सेत्या॑ह। वरु॑ण ए॒वैन॑मादि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयति॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा॥ ४३ ॥

स मां रुचि॒तो रोच॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते।
 द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रुत्त॒रतो॑ रोच॒यत्वानु॑ष्टुभेन॒
 छन्द॑सेत्या॑ह। द्यु॒ता॒न ए॒वैनं॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रुत्त॒रतो॑
 रोच॒यत्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। स मां रुचि॒तो रोच॒येत्या॑ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। बृ॒ह॒स्पति॑स्त्वा वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टा-
 द्रोच॒यतु॒ पाङ्के॑न॒ छन्द॑सेत्या॑ह। बृ॒ह॒स्पति॑रे॒वैनं॑ वि॒श्वैर्दे॒वै-
 रु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयति॒ पाङ्के॑न॒ छन्द॑सा। स मां रुचि॒तो रोच॒येत्या॑ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॥ ४४ ॥

रोचि॒तस्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सीत्या॑ह। रोचि॒तो ह्येष॑ दे॒वेषु॑।
 रोचि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्यैष्वि॑त्या॑ह। रोच॑त ए॒वैष म॑नु॒ष्येषु॑। स॒म्रा॑द्धिर्म
 रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मांस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यंसी॑त्या॑ह।

रुचि॒तो ह्ये॑ष दे॒वेष्वायु॑ष्माऽस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी। रुचि॒तोऽहं॑
म॒नुष्ये॑ष्वायु॑ष्माऽस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॒यास॒मित्या॑ह।
रुचि॒त ए॒वैष म॒नुष्ये॑ष्वायु॑ष्माऽस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति।
रु॒गसि॒ रुचं॑ मयि॒ धेहि॑ मयि॒ रुगि॑त्याह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्ते। तं यदे॒तैर्यजु॑र्भि॒ररो॑चयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म इति॑
प्रब्रू॒यात्। अरो॑चुकोऽध्व॒र्युः स्यात्। अरो॑चुको॒ यज॑मानः।
अथ॑ यदे॒नमे॒तैर्यजु॑र्भी रोचयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म इति॑ प्राह॑।
रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को॒ यज॑मानः॥४५॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्क्तुं छन्दसा स मां रुचितो रौचयेत्याह शिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥[५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑।
पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्रव॒र्ग्यं प्रवृ॑णक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑
प्रति॑दधाति। त्रिः प्रवृ॑णक्ति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व
लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽव॒रुन्धे॑। षट्त्स॑म्प॒द्यन्ते॑। षड्वा
ऋ॒तवः॑॥४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽव॒रुन्धे॑। द्वा॒दश॑कृ॒त्वः प्रवृ॑णक्ति।
द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्सरः। संव॑त्स॒रादे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽव॒रुन्धे॑।
चतु॑र्विंश॒तिः सम्प॑द्यन्ते। चतु॑र्विंश॒तिर॒र्धमा॒साः।
अ॒र्धमा॒सेभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽव॒रुन्धे॑। अथो॒ खलु॑।

सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः।
यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्।
प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य
निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं
च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः।
प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ
वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव
प्रजानां गोप्तरं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परा च पथिभिश्चरन्तमित्याह।
आ च ह्येष परा च पथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स
विषूचीर्वसान् इत्याह। सध्रीचींश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः
प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ
ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु
माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति।
समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मां ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निनां गतेत्याह।
अग्निर्ह्येवैषोऽग्निनां सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा
गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो
विभांसि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मां ऋतू
कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्त्सन्द-
धाति। विश्वासां भुवां पतु इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मां
ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह।
शैशिरावेवास्मां ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः।
तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता
मतीनामित्याह। प्रजा वै मृतयः। तासामेष एव पिता।
यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष
प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ सः
सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्यं च सः शास्ति।

आ॒यु॒र्दा॒स्त्वम॒स्मभ्यं॑ घ॒र्म व॒र्चो॒दा अ॒सीत्या॑ह। आ॒शिषं॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैन॑म्।
न वै ते॑ऽवका॒शा भ॑वन्ति। प॒त्न्यै द॒शमः॑। न॒व वै पु॒रुषे॑
प्रा॒णाः॥ ५४॥

नाभि॑र्द॒शमी॑। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। अथो॒ दशा॑क्षरा
वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑रुन्धे। य॒ज्ञस्य॑
शिरो॑ऽच्छिद्यत। तद्दे॒वा हो॒त्राभिः॑ प्रत्य॑दधुः। ऋ॒त्विजो॑ऽवे॑क्षन्ते।
ए॒ता वै हो॒त्राः। हो॒त्राभिरे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॑दधाति॥ ५५॥
रु॒चि॒तम॑वे॑क्षन्ते। रु॒चि॒ताद्वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत।
प्र॒जाना॑ꣳ सृ॒ष्ट्यै। रु॒चि॒तम॑वे॑क्षन्ते। रु॒चि॒ताद्वै प॒र्जन्यो॑
व॒र्षति॑। व॒र्षुः प॒र्जन्यो॑ भवति। सं प्र॒जा ए॑धन्ते।
रु॒चि॒तम॑वे॑क्षन्ते। रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म्। ब्र॒ह्मव॒र्चसि॑नो
भव॑न्ति॥ ५६॥

अ॒धी॒यन्तो॑ऽवे॑क्षन्ते। सर्व॑मायु॑र्यन्ति। न प॒त्यवे॑क्षेत।
यत्प॒त्यवे॑क्षेत। प्र॒जाये॑त। प्र॒जां त्व॑स्ये॒ निर्द॑हेत्। यन्नावे॑क्षेत।
न प्र॒जाये॑त। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हेत्। ति॒र॒स्कृत्य॑ यजु॑र्वाचयति।
प्र॒जाये॑ते। नास्यै॑ प्र॒जां निर्द॑हति। त्व॒ष्टी॑मती ते स॒पेये॑त्या॑ह।
स॒पा॒द्धि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॥ ५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणुतन्निपद्यमानमित्याह गुतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः
प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥ [६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै
रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि
सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि।
देवनामैरेवेनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह।
एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवेनामाह्वयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवेनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह।
यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वथ्सः।
पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवेन देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह।
अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति।
यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्यैवेनाम्। उस्त्रं घर्मं
शिःषोस्त्रं घर्मं पाहि घर्माय शिःषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै
देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनामुपसीदति। दानवः स्थ
 पेरव इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह
 व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे
 पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः
 पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव
 भागधेयेन समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि
 जागृतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते।
 सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः।
 अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्।
 आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः
 सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो
 अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

घर्म पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन
 समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न
 वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव
 वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं

रक्षांसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमीत्या॑ह। यो वा
अ॒स्य पु॒ण्यो र॒श्मिः। स वृष्टि॒वनिः॑। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
मधु॑ ह॒विर॒सीत्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्। सूर्य॑स्य तप॑स्त॒पेत्या॑ह।
यथा॑य॒जुरे॒वैतत्। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामीत्या॑ह।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ परि॑गृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामीत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैनमु॑पयच्छति।
न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो भ॑र्तुम॒रह॑ति। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॒
भर्तु॑ः श॒केय॑मित्या॑ह। दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॑रनु॒मत आ॑दत्ते। वि
वा ए॒नमे॒तदर्ध॑यन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॒वृज्य॑ पु॒रो जुह्व॑ति। तेजो॑ऽसि
तेजो॑ऽनु॒ प्रेही॑त्या॑ह। तेजं॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒विस्पृ॑ङ्गा
मा॑ हि॒ःसीर॑न्तरि॒क्षस्पृ॑ङ्गा मा॑ हि॒ःसीः पृथि॑विस्पृङ्गा मा॑
हि॒ःसीरि॑त्या॒हाहि॑ःसायै॥६५॥

सु॒व॑रसि॒ सु॒व॑र्मे यच्छ॒ दिवं॑ यच्छ॒ दि॒वो मा॑ प॒हीत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्य॑ वा॒तना॑मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑
शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒न॒वान॑म्। प्रा॒णाना॑ः स॒न्तत्यै॑।

पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये
त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्।
तस्मा एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह।
चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। वरुणाय
त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति।
बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै
देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमते
विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै
सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं
जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो
वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति।
दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं
लोकमायन्। तद्रौहिण्यो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः।

रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः
 केतुना जुषता९ सुज्योतिर्ज्योतिषा॥ स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः
 केतुना जुषता९ सुज्योतिर्ज्योतिषा॥ स्वाहेत्याह। आदित्य-
 मेव तदमुष्मिल्लोकेऽह्ना परस्ताद्वाधार। रात्रिया अवस्तात्।
 तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सौदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पश्चादहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि
 च॥

[७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति।
 अथो दुरिष्ठ्या एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह।
 विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य
 मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति।
 स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति।
 अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पात९ हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह।
 अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी
 मंसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह।
 इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति।
 वषट्कृते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै।

घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनुं वां द्यावापृथिवी
अमंसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे
नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं
यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं
गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्यर्मपान्गच्छ पितृन्धर्मपान्गच्छे-
त्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुः
पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः। यत्प्राङ्पिन्वते।
तद्देवानाम्। यदक्षिणा। तत्पितृणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्।
प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा
अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि
पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिहूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं
यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैता-

मा॒शिष॒मा शा॑स्ते। मह्यं॑ ज्यैष्ठ्या॑य पी॒पिही॑त्याह। आ॒त्मन॑
 ए॒वैता॑मा॒शिष॒मा शा॑स्ते। त्विष्यै॑ त्वा द्यु॒म्राय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑ त्वा
 भूत्यै॑ त्वेत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। धर्मा॑सि सु॒धर्मा॑ मे॒ न्यस्मे॑
 ब्रह्मा॑णि धा॒रये॒त्याह॥ ७५॥

ब्रह्म॑न्ने॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। ने॒त्त्वा वा॑तः स्कु॒न्दया॑दिति
 यद्य॑भि॒चरे॑त्। अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयाम्य॒मुना॑ स॒ह नि॑र॒र्थं
 ग॒च्छेति॑ ब्रूया॒द्यं द्वि॑ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तेनै॒न॑ स॒ह नि॑र॒र्थं
 ग॑मयति। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहे॑त्याह। या ए॒व दे॒वता॑ हु॒तभा॑गाः।
 ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ग्राव॑भ्यः॒ स्वाहे॑त्याह। या ए॒वान्त॑रि॒क्षे
 वाचः॑॥ ७६॥

ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। प्र॒तिरे॑भ्यः॒ स्वाहे॑त्याह। प्रा॒णा वै
 दे॒वाः प्र॑ति॒राः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑
 स्वाहे॑त्याह। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑
 घर्म॑पेभ्यः॒ स्वाहे॑त्याह। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरो॑ घर्म॒पाः।
 तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥ ७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहे॑त्याह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति।
 स॒र्वतः॑ स॒मन॑क्ति। स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॑रव॒दय॑ते। उद॑श्चं

निरस्यति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं
नि॒रव॑दयते। अ॒प उप॑स्पृशति मे॒ध्य॒त्वाय॑। ना॒न्वीक्षे॑त।
यद॒न्वीक्षे॑त॥ ७८॥

चक्षु॑रस्य प्रमायु॑कः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अ॒पी॒परो
माऽहो॑ रा॒त्रियै॑ मा पा॒ह्येषा॑ ते अ॒ग्ने स॒मि॒त्तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्वायु॑र्मे
दा॒ वर्च॑सा माऽऽ॒ञ्जीरि॑त्याह। आ॒युरे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति।
अ॒पी॒परो॑ मा॒ रा॒त्रिया॑ अ॒हो मा॑ पा॒ह्येषा॑ ते अ॒ग्ने
स॒मि॒त्तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽ॒ञ्जीरि॑त्याह।
आ॒युरे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्नि॒ज्योति॒ज्योति॑र॒ग्निः
स्वाहा॑ सू॒र्यो ज्योति॒ज्योतिः॑ सू॒र्यः स्वाहे॑त्याह।
य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यम॒ग्निहो॒त्रा(३)न्न
हो॒त॒व्या(३)मि॒ति॥ ७९॥

यद्यजु॑षा जुहु॒यात्। अ॒य॒थापू॒र्वमाहु॑ती जुहु॒यात्। यन्न
जुहु॒यात्। अ॒ग्निः प॒रा॒भवे॑त्। भूः स्वाहे॒त्ये॒व हो॒त॒व्यम्।
य॒थापू॒र्वमाहु॑ती जुहोति॑। ना॒ग्निः प॒रा॒भव॑ति। हु॒तः ह॒वि॒र्मधु॑
ह॒वि॒रि॒त्याह॑। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नावि॑त्याह॥ ८०॥

प्रा॒णो वा इन्द्र॑तमो॒ऽग्निः। प्रा॒ण ए॒वैन॒मिन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ जु॑होति।

पिता नोऽसि मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। अश्यामं
 ते देव घर्म मधुमतो वाजंवतः पितुमत इत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। स्वधाविनोऽशीमहिं त्वा मा मा
 हिंसीरित्याहाहिंसायै। तेजसा वा एते व्युध्यन्ते। ये
 प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न मांसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन
 पिबेत्। नास्यं राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्संश्रयति।
 देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजिं
 सौर्यं ब्रह्मसन्त्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव
 व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय।
 तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा
 सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः ससादयति। स्वाहा त्वा
 नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। तभिरेवैनं
 समर्धयति॥८२॥

अकरश्चिनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधिं पिन्वयति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्य एवेन जुहोत्यन्वीक्षेत
 होतव्या(३)मित्युग्रावित्याह दधतेऽगोपायत्सु च॥

[८]

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति।
 छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे
 जुहोति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। अनु नोऽद्यानु-

मतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह। दिव
एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया
इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यदक्षिणा
प्रत्यश्चमुदश्चमुद्वासयेत्। जिह्वं यज्ञस्य शिरो हरेत्।
प्राश्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राश्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति।
शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनः
सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद।
औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे।
वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति।
साम वै रक्षोहा। रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे
लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाः स्थपहन्ति। पुरुषः पुरुषो
निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीः शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः

शुचार्पयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु।
वनस्पतीञ्छुचार्पयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै
हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति
त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।
तस्य शुचं शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयति। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्व
इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे।
समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्येषः।

अचि॑क्रद॒द्वृषा॑ हरि॒रित्या॑ह। वृषा॑ ह्येषः॥१०॥

वृषा॑ हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒त इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैन॑मे॒तत्।
चिद॑सि॒ समु॒द्रयो॑नि॒रित्या॑ह। स्वामे॒वैनं॑ योनिं॑ गमयति।
नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हि॑ःसी॒रित्या॑हाहि॑सायै। वि॒श्वाव॑सुः
सोम॑ गन्ध॒र्वमित्या॑ह। यदे॒वास्य॑ क्रि॒यमा॑णस्यान्त॒र्यन्ति॑।
तदे॒वास्ये॒तेना॑ प्याययति। वि॒श्वाव॑सुर्भि॒ तन्नो॑ गृणा॒त्वित्या॑ह॥११॥

पूर्व॑मे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति। धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॑ इन्नो॑
अव्या॑दित्या॑ह। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्राऽऽसां॑ गन्ध॒र्वो
अ॒मृता॑नि वोच॒दित्या॑ह। प्रा॒णा वा अ॒मृताः॑। प्रा॒णाने॒वास्मै॑
कल्पयति। ए॒तत्त्वं दे॑व घ॒र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गा इत्या॑ह। दे॒वो
ह्येष॑ सं दे॒वानु॑पैति। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो म॑नु॒ष्या॑नित्या॑ह॥१२॥

म॒नु॒ष्यो हि। ए॒ष स॒न्म॑नु॒ष्या॑नु॒पैति॑। ई॒श्वरो॒ वै
प्र॑व॒र्ग्यमु॒द्वास॑यन्। प्र॒जां प॒शून्सो॑मपी॒थम॑नू॒द्वासुः॑ सोमं
पी॒थानु॑मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेत्या॑ह। प्र॒जामे॒व
प॒शून्सो॑मपी॒थमा॒त्मन्ध॑त्ते। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः
स॒न्त्वित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑

भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह।
 अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते। यः
 प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य
 गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव
 लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः।
 यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वो रक्षसामपहत्ये वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह
 मनुष्यानित्याहास्येषोऽष्टौ चं॥ [१]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्।
 तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां
 यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्। शुक्रियाणां
 वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्।
 देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥१४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः।
 तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव
 तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं
 भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
 येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्थयति। उत्तरवेद्यामुद्वासये-
दन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि
पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यस्यते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो
वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति।
तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां
मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत।
ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्यं प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र

दुर्भा उ॒प॒दी॒क॒सन्त॒ताः स्युः। तदु॒द्वा॒सये॒द्वृष्टि॑कामस्य। ए॒ता
वा अ॒पाम॑नू॒ज्झाव॑र्यो॒ नाम॑। यद्दुर्भाः। अ॒सौ खलु॑ वा
आ॒दि॒त्य इ॒तो वृष्टि॑मु॒दीर॑यति। अ॒सावे॒वास्मा॑ आ॒दि॒त्यो वृष्टि॑
निय॑च्छति। ता आपो॒ निय॑ता॒ धन्वं॑ना यन्ति॥९९॥

गोः पर्य॑ उत्तरवेदिगांसते॒ स्थाप॑यति घ॒र्मो य॑न्ति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिः स॒म्भ्रिय॑माणः। स॒म्राट् स॒म्भृतः॑। घ॒र्मः प्रवृ॑क्तः।
म॒हावी॑र उ॒द्वा॒सितः॑। अ॒सौ खलु॑ वावैष आ॒दि॒त्यः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
स ए॒तानि॑ नामा॒न्यकुरु॑त। य ए॒वं वेद॑। वि॒दुरे॑न॒ नाम्ना॑।
ब्र॒ह्मवा॑दिनो॒ वद॑न्ति॥१००॥

यो वै वसी॑या॒सं यथा॑ना॒ममु॑प॒चर॑ति। पु॒ण्या॑र्ति॒ वै स तस्मै॑
का॒मय॑ते। पु॒ण्या॑र्ति॒मस्मै॑ का॒मय॑न्ते। य ए॒वं वेद॑। तस्मा॑दे॒वं
वि॒द्वान्। घ॒र्म इति॑ दि॒वाऽऽच॑क्षीत। स॒म्राडि॑ति॒ नक्त॑म्। ए॒ते
वा ए॒तस्य॑ प्रि॒ये त॒नुवौ॑। ए॒ते अ॑स्य प्रि॒ये ना॒मनी॑। प्रि॒ययै॑वैनं
त॒नुवौ॑॥१०१॥

प्रि॒येण॑ ना॒म्ना स॑म॒र्धय॑ति। की॒र्तिर॑स्य॒ पूर्वा॑गच्छति
ज॒नता॑माय॒तः। गा॒य॒त्री दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑त्। तां दे॒वाः
प्र॑व॒र्ग्येणै॒वानु॑ व्य॒भवन्। प्र॑व॒र्ग्येणा॑ऽऽप्नु॒वन्। यच्च॑तुर्वि॒ंशति॑कृ॒त्वं
प्र॑व॒र्ग्यं प्र॑वृ॒णक्ति॑। गा॒य॒त्रीमे॒व तदनु॑ विभ॑वति। गा॒य॒त्रीमा॑प्नोति।

पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः स२सन्नः॥१०२॥
 वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पर्यस्यानीय-
 माने। मारुतः कथनं। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो
 विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
 वायुर्हियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि
 नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादिषोऽश्नुत
 इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्यैव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः।
 यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत।
 अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
 सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा स२सन्नो हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥[११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामा२ एति।
 यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्र-
 वृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते।